

การพัฒนากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

Development of a Transformative Process to Sustainable Development of
Highland Karen

อภิสิทธิ์ พึ่งพร¹ และ กรรณิการ์ สัจกุล²

Aphisit Pungporn¹ and Kanniga Sachakul²

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาเพื่อ 1) พัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 2) วิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง และ 3) เสนอแนะแนวทางในการจัดการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ผลการศึกษา พบว่า ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมี 4 ตัว ได้แก่ การรักษาความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณี การรักษาภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชน การพัฒนาให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความยั่งยืนได้ จำเป็นต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ คือ การไม่ครอบครอง การสำนึกในบุญคุณ ความพอเพียง ความเป็นธรรม การช่วยเหลือกัน การเคารพผู้อาวุโสและคนดี และการมีส่วนร่วมของชุมชน และความรู้ 12 เรื่องที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในพื้นที่สูง รวมทั้งการประยุกต์ความรู้ใหม่ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยและการบริหารจัดการชุมชน ส่วนวิธีจัดการเรียนรู้นั้นต้องผสมผสานการเรียนรู้เชิงประเพณีของชุมชน 4 รูปแบบไว้ควบคู่ไปกับการศึกษาสมัยใหม่ ซึ่งใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง มีการประสานบทบาทของผู้นำทางการและผู้นำตามธรรมชาติให้สอดคล้องกันในการขับเคลื่อนการพัฒนาและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน

คำสำคัญ: การพัฒนาที่ยั่งยืน, ชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูง

Article Info: Received 3 July, 2015; Received in revised form 21 January, 2019; Accepted 23 November, 2020

¹ นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อีเมล: aphisitp@hotmail.com

Ph.D. Candidate in Development Education Division, Department of Educational Policy Management, and Leadership, Faculty of Education, Chulalongkorn University Email: aphisitp@hotmail.com

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อีเมล: kanniga_ch@yahoo.com

Lecturer in Development Education Division, Department of Educational Policy Management, and Leadership, Faculty of Education, Chulalongkorn University Email: kanniga_ch@yahoo.com

Abstract

This research aimed to 1) develop sustainable development indicators for highland Karen communities, 2) analyse a transformative process for the sustainable development of highland Karen communities, and 3) provide guidelines for a learning process to transform the sustainable development of highland Karen communities. The results showed that there were 4 sustainable development indicators. These included conserving beliefs and values in relation to nature, conserving traditional rice-growing processes, conserving local wisdom concerning natural resources management, and conserving community ethics. As a consequence, highland Karen communities advanced their beliefs and attitudes, paying less attention to local traditions and wisdom. Rice growing in the traditional way decreased, while economic crops increased and natural resources were destroyed. In order to sustainably develop highland Karen communities, it is necessary to restore the 7 moral values of the community. These measures include upholding natural resources, gratitude, sufficiency, fairness, helping and caring for each other, paying respect to elders and good people, and participating in community work. In addition, 12 types of local wisdom should be preserved. Two types of modern knowledge, including health care and community management, should be applied. For the learning process, 4 methods of traditional community learning should be combined with modern education by placing the community at the centre. Officials and natural leaders should coordinate their roles in order to drive community development while at the same time preserving the community culture.

Keywords: sustainable development, highland Karen communities

บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์ “กะเหรี่ยง” เป็นชาวเขาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดประมาณ 438,131 คน หรือร้อยละ 47.45 ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขาทั้งหมด (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2545) กะเหรี่ยงมีภาษา ประเพณีและวัฒนธรรมของตนเองโดยเฉพาะ มักตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่สูง ในจังหวัดเชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน และตาก มีกะเหรี่ยงอาศัยอยู่มากที่สุดตามลำดับหรือประมาณร้อยละ 76.20 ของประชากรกะเหรี่ยงที่อยู่ในประเทศไทย กะเหรี่ยงในประเทศไทยแบ่งออกตามกลุ่มภาษาได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ 1) กลุ่มคะยา สะกอ 2) กลุ่มตองสู ไป ส่วนใหญ่นับถือผี นอกจากนั้นนับถือศาสนาพุทธและคริสต์ ชาวกะเหรี่ยงมักตั้งถิ่นฐานอยู่ตามบริเวณภูเขาสูง ดำรงชีวิตด้วยระบบการผลิตแบบยังชีพ ด้วยการปลูกข้าวและพืชผักต่าง ๆ ทำไร่แบบหมุนเวียน ชาวกะเหรี่ยงได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มที่มีความโดดเด่นในการดำรงชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ พอเพียง ให้คุณค่ากับจริยธรรม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวัฒนธรรมประเพณีของตนเองที่

สืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน

ในอดีตรัฐมีทัศนคติต่อกะเหรี่ยงซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ที่อยู่บนพื้นที่สูงว่า มีวิธีการทำเกษตรที่เป็นต้นเหตุของการทำลายป่าไม้และต้นน้ำลำธาร มีการปลูกฝิ่น ทำให้ต้องตกอยู่ในวงจร จน เจ็บ โง่ เกิดปัญหาสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศด้วย รัฐจึงกำหนดนโยบายการพัฒนาต่าง ๆ ต่อชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูง ให้เกิดการผสมกลมกลืน (assimilation) กับชาวไทยพื้นราบ เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกรักชาติ สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ มีความสัมพันธ์อยู่ในกรอบของวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีอันเป็นที่ยอมรับซึ่งกันและกันได้ โดย “พัฒนา” ให้ชุมชนพื้นที่สูงมีความ “ทันสมัย” พ้นจากความยากจน การเจ็บป่วย และการไม่รู้หนังสือ ด้วยกระบวนการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และอุดมการณ์ประชาธิปไตยตามแบบประเทศตะวันตก (เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, 2541)

ถึงแม้ผลของการพัฒนาดังกล่าวจะทำให้ชุมชนที่อยู่บนพื้นที่สูงมีความสะดวกสบาย สามารถติดต่อกับชุมชนภายนอกมากขึ้นกว่าเดิม แต่วิถีชีวิตของคนบนพื้นที่สูงได้เปลี่ยนแปลงไป เช่น เปลี่ยนวิถีการผลิตไปปลูกพืชเศรษฐกิจ (cash crops) ในระบบพืชเดี่ยว (single cropping system) แทนที่ระบบการเพาะปลูกแบบเดิมที่เป็นระบบการปลูกพืชผสม (mixed cropping system) ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการปลูกพืชแบบยังชีพ มาเป็นการปลูกเพื่อขาย ทำให้มีการใช้สารเคมีประเภทปุ๋ยและยาฆ่าแมลง (วิลาสินี โอนมะศิริ และคณะ, 2541) และให้ความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา (money economy) ที่คล้ายกับเศรษฐกิจของชาวไทยพื้นราบ ส่งผลให้ต้องพึ่งพาระบบตลาดภายนอก ชุมชนกะเหรี่ยงมีความอ่อนแอลง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม การทำมาหากินฝืดเคือง มีปัญหาสังคมเกิดขึ้นภายในชุมชน จึงสามารถกล่าวได้ว่าการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

Shute and Reimer (อ้างถึงใน วิศนี ศิลตระกูล, 2541) อธิบายว่า แนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนา หรือพัฒนาศึกษา (development education) มีลักษณะเป็นการศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลง โดยมองว่าการพัฒนาต้องเป็นองค์รวม ประชาชนที่เกี่ยวข้องต้องร่วมกันรับผิดชอบ แนวคิดการศึกษาดังกล่าว กระบวนทัศน์นี้ต้องมองออกไปจากภายใน ก่อให้เกิดวิธีการพัฒนาซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (social change) ด้วยการเปลี่ยนแปลงในตัวคน วิธีการพัฒนาต้องดำเนินการในลักษณะของปัจเจกและภาพรวม เทคนิคที่สำคัญที่ใช้ คือ การเสริมพลัง (empowerment) ของชุมชนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สามารถนำไปบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนได้ การพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนของชุมชน

กะเหรี่ยงซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรมและภาษา ควรมีวิธีการหรือขั้นตอนในการเปลี่ยนผ่าน (transformative) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนตนเองที่แตกต่างกับชุมชนอื่น ๆ องค์ความรู้ดังกล่าวจะมีประโยชน์ทั้งต่อชุมชนกะเหรี่ยงเอง และชุมชนในพื้นที่สูงอื่น ๆ ตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชนในพื้นที่สูง ที่จะนำไปพัฒนาและจัดการเรียนรู้สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนภายใต้บริบททางวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่สูงเอง สอดคล้องกับองค์การสหประชาชาติที่ประกาศให้ พ.ศ. 2548-2557 เป็นทศวรรษแห่งการศึกษาเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nations Decade of Education for Sustainable Development – DESD) เพื่อกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกร่วมมือกันอย่างจริงจังรวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและนวัตกรรมการพัฒนาซึ่งกันและกัน (UNESCO, 2005)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อพัฒนาตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง
2. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง
3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) มีการผสมผสานเทคนิคการวิจัยหลายประเภทเพื่อตอบคำถามวิจัย แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การใช้เทคนิคการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (participatory research) เพื่อให้ชุมชนร่วมกันสร้างตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของตน ระยะที่ 2 การใช้เทคนิคการวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic research) เพื่อศึกษากระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงบนพื้นที่สูง และระยะที่ 3 การสังเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ระยะเวลาในการศึกษาชุมชนประมาณ 19 เดือน ระหว่างเดือน มีนาคม 2552 ถึง ธันวาคม 2553

พื้นที่ศึกษาวิจัยทั้งหมด 8 ชุมชน ได้แก่ บ้านเรกะติ หมู่ที่ 5 ตำบลแม่อุสุ อำเภอท่าสองยาง จังหวัดตาก บ้านหนองอึ่งใต้ หมู่ที่ 7 ตำบลนาเกียน อำเภอ อมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ บ้านแก่งปลาเถา หมู่ที่ 10 ตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน บ้านห้วยเสือเฒ่า หมู่ที่ 4 ตำบลผาป่อง อำเภอเมือง

จังหวัดแม่ฮ่องสอน บ้านโป๊กกะโหล้ง หมู่ที่ 1 ตำบลแม่แดด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ บ้านทุ่งจำเริง หมู่ที่ 3 ตำบลอมก๋อย อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ บ้านห้วยปูหลวง หมู่ที่ 4 ตำบลยางเปียง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านพลั้งเท หมู่ที่ 12 ตำบลนาเกียน อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย

1. บริบทของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ประชากรชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 156 คน หรือ 32 ครัวเรือน ถึง 889 คน หรือ 246 ครัวเรือน โดยเฉลี่ยมีสมาชิกในครัวเรือนประมาณ 4-5 คน เป็นชุมชนที่มีเฉพาะกะเหรี่ยงอย่างเดียว 5 ชุมชน ทั้งห้าแห่งตั้งบ้านเรือนมาเป็นระยะเวลา 100-200 ปี ส่วนอีก 3 ชุมชน อาศัยอยู่ร่วมกับเผ่าอื่น ๆ ได้แก่ คนพื้นราบ ลัวะ ไทยใหญ่ ปะด่อง และคายอ โดยย้ายมาอยู่ได้ประมาณ 20-30 ปี ส่วนใหญ่อพยพตามญาติพี่น้องมาจากสหภาพพม่าทั้ง 7 ชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงทั้ง 8 ชุมชน ตั้งบ้านเรือนอยู่พื้นที่ภูเขา มีความสูงเฉลี่ย 1,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ประชาชนไม่มีการรมสิทธิ์ในที่ดิน บริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน มีลำห้วยไหลผ่านน้ำไหลตลอดปี แหล่งน้ำดังกล่าวใช้ประโยชน์ในการเป็นน้ำใช้ เลี้ยงวัว ควาย หาปลา มีพื้นที่ทำกินห่างออกไปจากหมู่บ้านประมาณ 1-3 กิโลเมตร อยู่บริเวณรอบ ๆ ของหมู่บ้าน ที่ตั้งของชุมชนแต่ละแห่งจะอยู่ห่างกันออกไปประมาณ 3-5 กิโลเมตร สามารถเดินทางด้วยเท้าติดต่อกับชุมชนใกล้เคียง

การตั้งบ้านเรือนใน 8 ชุมชน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ส่วนใหญ่จะตั้งเรียงรายกันไป ครอบครัวยุคใหม่ที่มาก่อนจะอยู่บริเวณกลางหมู่บ้าน ใครที่มาทีหลังหรือแยกครอบครัวจะตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างออกไป ครัวเรือนจะมีพื้นที่สำหรับการเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร ไก่ คอกวัวหรือควาย ปลูกผักสวนครัวเล็กน้อย ยุ้งฉาง บางครัวเรือนจะมีห้องส้วม ตัวบ้านสร้างจากไม้เนื้อแข็ง บางหลังที่แยกครอบครัวใหม่จะใช้ไม้ไผ่ก่อน และจะเปลี่ยนเป็นไม้เนื้อแข็งเมื่อมีการสะสมไม้หรือมีฐานะเพียงพอ บ้านเรือนทั้งหมดยกพื้นสูง ชั้นล่างใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ได้ ต้มอาหารหมู เก็บพิน เก็บเครื่องมือการเกษตร ตำข้าว ชั้นบนใช้เป็นครัว ส่วนใหญ่ตั้งเตาไว้กลางบ้าน ความทันสมัยของชุมชนผันแปรตามความสะดวกในการคมนาคมขนส่ง

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 7 ชุมชน ปลูกข้าวไร่มากกว่าทำนา โดยปลูกบนไหล่เขา ในแต่ละปีจะหมุนเวียนไปตามพื้นที่ต่าง ๆ พื้นที่ปลูกข้าวไร่เป็นกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนจะมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ในบริเวณที่เป็นพื้นที่ราบจะมีการทำนาคา พื้นที่นาเป็นสิทธิส่วนบุคคล คนที่อยู่ในหมู่บ้านมาก่อนมักมีที่นา ส่วนคนที่มาทีหลังหรือไม่มีเงินซื้อจะไม่มีที่นาเป็นของตนเอง คนที่มีที่นาจึงมีความมั่นคงทางอาหาร

สูงกว่าคนอื่น จำนวนแปลงของไร่หมุ่นเวียนแต่ละชุมชนมีแนวโน้มจะลดน้อยลง โดยชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองหรือสะดวกในการคมนาคมซึ่งมีครัวเรือนอยู่หนาแน่น จะมีพื้นที่สำหรับทำไร่เหลืออยู่จำกัด ทุกชุมชนเลี้ยงไก่ หมู ไว้สำหรับทำพิธีกรรมและบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือขายให้เพื่อนบ้าน ในชุมชนจะมีการเลี้ยงวัวและควายในพื้นที่ป่า การเลี้ยงวัวควายถือเป็นเงินออมของครัวเรือน เฉลี่ย 5-10 ตัวต่อครัวเรือน โดยปล่อยไว้ในป่า การจะมีปริมาณวัวหรือควายมากน้อย ขึ้นอยู่กับขนาดของพื้นที่ป่าที่สามารถเป็นแหล่งหากินของวัวควายได้ นอกจากนี้ สมาชิกของแต่ละครัวเรือนนิยมออกไปรับจ้าง โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองซึ่งมักออกไปรับจ้างภายหลังเสร็จจากฤดูกาลปลูกข้าว

ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงทั้ง 8 ชุมชน มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน ดำรงชีวิตด้วยการปลูกข้าวไร่ และทำนาเป็นอาชีพหลัก ประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญ ๆ ของชุมชนสอดคล้องกับช่วงเวลาของการปลูกข้าว อย่างไรก็ตาม การมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันทำให้วิถีชีวิตและประเพณีของชุมชนแตกต่างกันบ้าง สำหรับกิจวัตรประจำวันของคนกะเหรี่ยงทั้ง 8 หมู่บ้านจะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ตื่นนอนก่อนเวลา 05.00 น. เพื่อทำอาหารและเตรียมตัวออกไปไร่ หลังจากนั้นจะทำงานอยู่ในไร่ทั้งวัน ส่วนใหญ่ถ้าลูกยังเล็กจะนำไปด้วย ถ้าลูกโตอายุประมาณ 2-3 ปี พ่อจะช่วยตนเองได้บ้างจะนำไปโรงเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ ผู้ชายเมื่อเสร็จจากภารกิจในไร่แล้วจะไปดูแลวัวที่ปล่อยไว้ในป่า

ชุมชนทั้ง 7 แห่งยกเว้นบ้านห้วยปูหลวง ยังมีความเชื่อในเรื่องผีอยู่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครัวเรือนที่นับถือศาสนาพุทธซึ่งมีอยู่ร้อยละ 90 ของครัวเรือนทั้งหมด ชาวบ้านยังทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผีควบคู่ไปกับความเชื่อทางพุทธศาสนา ในขณะที่ชุมชนบ้านห้วยปูหลวงซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ทั้งชุมชน ไม่ทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการเลี้ยงผี การเลือกนับถือศาสนาของชาวกะเหรี่ยงมีสาเหตุที่แตกต่างกัน กะเหรี่ยงตองสูงและคะยาบ้านแก่งปลาเลาและบ้านห้วยเสือเฒ่า เลือกนับถือศาสนาพุทธตามกลุ่มไทยใหญ่ที่เป็นเจ้าของหมู่บ้านเดิม ในขณะที่บ้านเรกะติ ชาวบ้านส่วนหนึ่งเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์

พิธีกรรมที่ชุมชนยังทำอยู่ ได้แก่ การเซ่นไหว้เลี้ยงผีบ้าน ผีนา ในช่วงก่อนลงมือเพาะปลูกในเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคม เพื่อให้ปกป้องรักษาให้ครอบครัวมีความสุข มีฝนตกพอดี ในช่วงเก็บเกี่ยวในเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน มีการเซ่นไหว้เพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ช่วยให้อาหารอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมดังกล่าวในปัจจุบันได้ลดรูปแบบลง นอกจากพิธีกรรมเลี้ยงผีต่าง ๆ ของชุมชนแล้วยังมีการมัดมือเรียกขวัญให้ศีลให้พร ในชุมชนที่อาศัยอยู่ร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ มีการรับเอาวัฒนธรรมของคนกลุ่มอื่นมาปฏิบัติ เช่น บ้านแก่งปลาเลาและบ้านห้วยเสือเฒ่ามีการรับเอาวัฒนธรรมการเลี้ยงผีปอยตันที่ การเลี้ยงผีปอยข้าวต้มของคนไทยใหญ่มาปฏิบัติ บ้านเรกะติ บ้านทุ่งจำเริงรับเอาประเพณีงานสงกรานต์และ

งานลอยกระทงของคนพื้นราบมา นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา เช่น คนที่นับถือศาสนาพุทธมีการทำบุญในวันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา ส่วนคนที่นับถือศาสนาคริสต์จะให้ความสำคัญกับวันคริสต์มาส

ชุมชนทั้งหมดใช้ภาษาแม่ของตนเป็นภาษาหลักในชีวิตประจำวัน คือ บ้านเรกะติ บ้านโป๊กกะโหล้งและบ้านห้วยปูหลวงใช้ภาษาสะกอ บ้านหนองอิ่งใต้ บ้านทุ่งจำเริง และบ้านพลังแห ใช้ภาษาโป ส่วนบ้านแก่งปลาเลาใช้ภาษาตองสูและไทยใหญ่ และบ้านห้วยเสือเฒ่าใช้ภาษาคะยา สำหรับภาษาไทยถิ่นเหนือจะใช้เป็นภาษาที่สอง ส่วนภาษาไทยกลางจะเป็นภาษาที่สาม ดังนั้น คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่พอจะฟังพูด ภาษาไทยได้บ้าง ส่วนน้อยที่สามารถอ่านเขียนได้ คนที่มีความสามารถในพูดฟังอ่านและเขียนได้มักได้รับเลือกให้เป็นผู้นำที่เป็นทางการของหมู่บ้าน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คนหนุ่มสาวพูดภาษาไทยได้มากกว่าคนสูงอายุ ชุมชนยังอยู่ห่างไกลจะพูดภาษาไทยได้น้อยกว่า หมู่บ้านที่มีการติดต่อสื่อสารกับคนภายนอกหมู่บ้าน หรือคนเผ่าอื่น ๆ มากกว่า ได้แก่ บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านแก่งปลาเลาที่ต้องติดต่อกับคนไทยใหญ่ซึ่งอาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชน ทำให้มีทักษะการสื่อสารภาษาไทยมากกว่า

ในหมู่บ้านทั้ง 8 แห่งมีบริการการศึกษาของรัฐทั้งในรูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน โดยมีหมู่บ้าน 2 แห่งที่เป็นชุมชนใหญ่ มีความเจริญมากมีโรงเรียนอยู่ในชุมชน คือ บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านทุ่งจำเริง เป็นโรงเรียนในสังกัดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเช่นเดียวกับโรงเรียนในพื้นที่อื่น ๆ สำหรับหมู่บ้านที่มีประชากรน้อยจะจัดในรูปแบบของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา สังกัดสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งมีจำนวน 6 หมู่บ้าน คือ บ้านเรกะติ บ้านหนองอิ่งใต้ บ้านพลังแห บ้านห้วยปูหลวง บ้านโป๊กกะโหล้ง และบ้านแก่งปลาเลา โดยจัดการศึกษาทั้งในระดับการเตรียมความพร้อม การศึกษาขั้นพื้นฐาน (ป.1-6) ก่อน พ.ศ. 2550 ใช้หลักสูตรชุมชนบนพื้นที่สูง ซึ่งเป็นหลักสูตรเฉพาะของศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา มีเป้าหมายให้คนที่อยู่บนพื้นที่สูงสามารถอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น และเน้นทักษะชีวิตเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนให้ดีขึ้น ต่อมาเมื่อมีการปฏิรูปการศึกษาของประเทศ นำมาสู่การจัดทำหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2545 ทำให้ศูนย์การเรียนชุมชนชาวไทยภูเขา ต้องปรับหลักสูตรโดยเน้นคุณภาพทางวิชาการของผู้เรียนมากขึ้น เพื่อให้ทัดเทียมกับโรงเรียนในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้ศูนย์การเรียนฯ ยังมีการจัดหลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่ สำหรับผู้ไม่รู้หนังสือ และผู้ที่ต้องการเรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาด้วย แต่มีคนมาเรียนไม่มากนัก หมู่บ้านละ 4-5 คน

ศูนย์การเรียนรู้ฯ ทั้งหมดเปิดให้บริการมาเป็นระยะเวลาประมาณ 10 ปี มีครูอาสาสมัครดูแลศูนย์การเรียนรู้ฯ ละ 2 คน ในขณะที่บ้านห้วยเสือเฒ่าและบ้านทุ่งจำเริงมีโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลในพื้นที่เป็นผู้รับผิดชอบ

ชุมชนทั้ง 8 แห่ง มีแบบแผนในการรักษาตนเองเมื่อเจ็บป่วยคล้ายคลึงกัน โดยหา ยาแผนปัจจุบันมากินตามอาการที่เคยปรากฏ ถ้าไม่หายจะไปหาหมอทั้งที่ในสถานอนามัยหรือโรงพยาบาล และสุดท้ายหากยังไม่หายอีกจะให้หมอผีในหมู่บ้านรักษา โรคที่ชุมชนเป็นมาก ได้แก่ โรคติดต่อทางเดินอาหาร เช่น โรคมาลาเรีย โรคไข้เลือดออก โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร โรคผิวหนัง โรคทั่วไป เช่น ปวดเมื่อย เป็นหวัด โดยมีมาลาเรียคลินิก ศูนย์สาธารณสุขชุมชน เข้ามาตรวจเดือนละครั้ง ชาวบ้านโดยทั่วไปมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรพื้นฐาน เช่น แก้วปวดเมื่อย แก้วไข้ สามารถหาได้จากในป่าของชุมชน หรือปลูกไว้ตาม บ้านเรือน สำหรับยาแผนปัจจุบัน เช่น ยาแก้ปวด แก้วไข้ ท้องเสีย สามารถหาซื้อได้ตามร้านค้าในหมู่บ้าน หรือ มาขอที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ คราวเรือนในแต่ละชุมชนประมาณครึ่งหนึ่งมีการใช้ส้วม สำหรับครัวเรือนที่ไม่มีส้วม ก็จะไปขับถ่ายในป่า หรือใช้ร่วมกับครัวเรือนอื่น ๆ

ชุมชนทั้ง 8 แห่ง ต้องพึ่งพาทรัพยากร ธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชนในแง่ของ ความมั่นคงทางอาหาร ชุมชนที่อยู่ห่างไกลมีคันทนาแน่นน้อย มักมีพื้นที่ทำกินมากและมีความอุดมสมบูรณ์ สูง ครัวเรือนเกือบทั้งหมดจึงมีข้าวพอกินพอเพียงตลอดปี โดยไม่ต้องใช้ปุ๋ยและยากำจัดแมลงศัตรูพืช ในขณะที่ชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองมีพื้นที่ทำกินน้อยกว่า ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ต่ำกว่า จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีและ ยากำจัดศัตรูพืช ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น บางปีข้าวพอกินบางปีไม่พอกิน เกิดความไม่มั่นคงทางด้านอาหาร ใน แต่ละชุมชนจะมีพื้นที่ป่าในความรับผิดชอบของตนเอง ป่าชุมชนมีประโยชน์หลายอย่าง เป็นแหล่งต้นน้ำ ที่ใช้ในการต่อประปาภูเขามายังหมู่บ้าน เป็นแหล่งอาหาร เช่น ผักป่า ผลไม้ป่า เห็ด สัตว์เล็ก ๆ วนาของ ป่าชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน เนื่องมาจากความหนาแน่น ของประชากร นอกจากนี้ ในแต่ละชุมชนยังมีระบบเหมืองฝาย

ผู้นำชุมชนแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ 1) ผู้นำตามธรรมชาติ ได้แก่ ผู้อาวุโส ผู้นำทางพิธีกรรม ต่าง ๆ เป็นการสืบต่อทางสายโลหิต 2) ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ หมู่บ้าน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน สมาชิก อบต.ของหมู่บ้าน ผู้นำที่เป็นทางการมักจะสื่อสาร ภาษาไทยได้ โดยจะมีบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าผู้นำตามธรรมชาติ ประสานงานกับส่วนราชการ ต่าง ๆ สำหรับผู้นำตามธรรมชาติจะมีบทบาททางพิธีกรรมตามความเชื่อ ตัดสินข้อขัดแย้งและคดีความของ ชุมชน ผู้นำทั้งสองกลุ่มแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานกันชัดเจน อาจมีการปรึกษาหารือกันบ้าง ชุมชน

แต่ละแห่งจะมีกรรมการหมู่บ้าน 10-15 คนขึ้นมาดูแล โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกัน เช่น ด้านรักษาความปลอดภัย ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุข มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน แต่ละคนมีหน้าที่ประสานงานกับหน่วยงานที่ทำงานร่วมกับตนเอง กรรมการหมู่บ้านมีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง

2. ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีความต้องการจำเป็นในการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นที่สูง 6 ประการ ได้แก่ 1) การมีข้าวเพียงพอต่อการบริโภค 2) การมีรายได้สมดุลง่าย 3) การมีพื้นที่ป่าใช้สอย 4) การมีน้ำใช้เพียงพอต่อความต้องการ 5) การมีความเป็นธรรมในชุมชน และ 6) การมีสุขภาพดี

สำหรับตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ซึ่งตอบสนองความต้องการจำเป็นทั้ง 6 ประการ มี 4 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย

2.1 การรักษาความเชื่อและค่านิยมของคนกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติ ตัวชี้วัดดังกล่าวมาจากความเชื่อของคนกะเหรี่ยงว่า “ทุกสรรพสิ่งล้วนมีเจ้าของ” และ “อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นผู้ดูแลทรัพยากร สามารถบันดาลทำให้เกิดผลทั้งด้านดีและไม่ดีแก่คนได้” การทำผิดจะส่งผลต่อการเจ็บป่วยของคน ครอบครัวและชุมชนของผู้เกี่ยวข้องด้วย คนกะเหรี่ยงจึงพยายามประพฤติตนตามจารีตของชุมชน

2.2 การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของคนกะเหรี่ยง ตัวชี้วัดดังกล่าวมาจากเงื่อนไขของชุมชนกะเหรี่ยงที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง พื้นที่ทำกินที่จำกัด มีลักษณะลาดชัน ที่ราบมีน้อย ภูมิอากาศหนาวเย็น ชุมชนกะเหรี่ยงมีรูปแบบการปลูกข้าว 2 รูปแบบ คือ ข้าวไร่สำหรับพื้นที่ลาดชันและข้าวนาสำหรับพื้นที่ราบ การปลูกข้าวสำหรับกะเหรี่ยงถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด เพราะประเพณีและพิธีกรรมเกือบทั้งหมดของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงล้วนเกี่ยวพันกับการเพาะปลูกทั้งสิ้น สาระสำคัญของการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชนกะเหรี่ยง คือ การเลือกพื้นที่ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม การจัดสรรพื้นที่เพาะปลูกอย่างเป็นธรรมแก่ทุกคนการใช้พันธุ์ข้าวที่หลากหลาย นอกจากนี้ ประเพณีการ “เออวัน” เป็นการช่วยเหลือกันและกันของคนกะเหรี่ยง ซึ่งนอกจากจะทำให้งานของแต่ละครัวเรือนสำเร็จตามเป้าหมายแล้ว การ “เออวัน” ยังช่วยทำให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกัน เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ของแต่ละคน

2.3 การรักษาภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตัวชี้วัดนี้สะท้อนแนวคิดของคนกะเหรี่ยงว่า “ได้กินจากป่าต้องรักษาป่า ได้กินจากน้ำต้องรักษาน้ำ” ดังนั้น การดำรงชีวิตจึงผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ มีความจำเป็นต้องรักษาป่าและน้ำเอาไว้เพื่อความอยู่รอดของชุมชน การปลูกข้าว

ไรมีลักษณะเป็นพื้นที่หมุนเวียน เป็นการทำไร่ในระยะเวลาสั้นแต่ทิ้งป่าให้ฟื้นตัวในระยะยาว (short cultivation-long fallow) มีลักษณะเป็นการปลูกแบบยั้งชีพ นอกจากนี้ ยังต้องมีภูมิปัญญาในการจัดระบบน้ำของชุมชน ซึ่งประกอบไปด้วย น้ำในระบบเหมืองฝายสำหรับการทำนาข้าว และระบบประปาภูเขาสำหรับน้ำดื่ม น้ำใช้ในชุมชน

2.4 การรักษาดินของชุมชนกะเหรี่ยง ตัวชี้วัดนี้สะท้อนความเชื่อของคนกะเหรี่ยงเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า “คนไม่เห็นแต่ผีเห็น” ดังนั้น กะเหรี่ยงโดยทั่วไปประพาศิตนถูกต้องตามจารีตของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับหลักศีลธรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้อื่น เช่น การไม่เบียดเบียนคนอื่น การเคารพผู้อาวุโส การไม่ลักทรัพย์ การไม่ผิดประเวณี สำหรับการตัดสินความผิดของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ใช้หลักความเป็นธรรม มีการรับฟังความเห็นของคนต่าง ๆ โดยเฉพาะผู้อาวุโส กรรมการหมู่บ้าน การลงโทษเป็นไปตามลำดับความผิด ตั้งแต่การตักเตือน การปรับไหม และการให้ออกจากหมู่บ้าน คนทำผิดหากไม่ยอมรับสามารถย้ายออกจากหมู่บ้านไปได้

ตัวชี้วัดทั้ง 4 ตัวดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากลักษณะความคิด ความเชื่อของกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง 2 ประการ คือ 1) มีลักษณะเป็นองค์รวม (holistic) เชื่อมโยงทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์ทั้งความคิด จิตใจของตนเอง ของชุมชน รวมทั้งความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือกว่าธรรมชาติ และให้ความสำคัญต่อการเป็นชุมชนมากกว่าส่วนบุคคล 2) มีความหลากหลาย (diversity) ทางความเชื่อ เพื่อดำรงชีวิตอยู่ได้ในพื้นที่สูง ซึ่งมีความจำกัดทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติอันเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่มีความเฉพาะ เช่น ความหลากหลายของผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความหลากหลายของพิธีกรรม และความหลากหลายของพืชพันธุ์ในการประกอบอาชีพ

3. การเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลจากการศึกษา พบว่า การพัฒนาให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงให้มีความยั่งยืนได้ จำเป็นต้องฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน ประกอบด้วยคุณธรรม 7 ประการ และความรู้ในการดำรงชีวิตบนพื้นที่สูง 12 เรื่อง รวมทั้งการประยุกต์ความรู้และทักษะสมัยใหม่ ดังนี้

3.1 คุณธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงที่จำเป็นต้องสงวนรักษาไว้ มี 7 ประการ คือ

- 1) การไม่ใช้สิทธิครอบครองในทรัพยากรธรรมชาติ
- 2) การสำนึกในบุญคุณทั้งคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ
- 3) ความพอเพียงที่ยังชีพพอเหมาะกับความต้องการของครอบครัว
- 4) ความเป็นธรรมในการจัดการสังคมให้มีความเสมอภาคทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- 5) การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นคุณธรรมช่วยในการจัดการงานให้สำเร็จและสังคมเกิดความสงบสุข

6) การเคารพผู้อาวุโสและคนดี 7) การมีส่วนร่วม ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นชุมชนที่คนมีส่วนร่วมในการปกครองและพัฒนาตนเอง ไม่กีดกันหรือแบ่งแยก เมื่อมีกิจกรรมใด ๆ ในชุมชน จะมีการประชุมปรึกษาหารือกัน แบ่งงานความรับผิดชอบ ช่วยเหลือกัน ชุมชนกะเหรี่ยงไม่กีดกันทางเพศ

3.2 ความรู้เป็นภูมิปัญญาเฉพาะของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง สามารถทำให้ดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สงวนรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้อย่างสมดุล จากการศึกษา 12 เรื่อง ได้แก่ 1) การเลือกพื้นที่เพาะปลูก ให้สามารถรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติไว้ได้ 2) การจัดสรรพื้นที่ทำกิน ทำให้เกิดความเสมอภาคต่อคนในชุมชน 3) การคัดเลือกพันธุ์พืชที่มีความหลากหลาย เหมาะสมกับภูมิอากาศ ภูมิประเทศ 4) การใช้ความรู้ทั้งด้านดิน น้ำ ลม ไฟ มาบริหารจัดการเพาะปลูก 5) การเก็บเกี่ยวและการแปรรูปถนอมอาหาร ให้มีอาหารเพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี 6) การจัดการพื้นที่ดิน ชุมชนกะเหรี่ยงมีความรู้ในการจัดการพื้นที่ดินให้คงความอุดมสมบูรณ์ 7) การจัดการพื้นที่ป่าให้คงความสมดุลและใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน ทั้งเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่ ที่ทำกิน ที่ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำ ลำธาร เป็นที่เลี้ยงวัวสำหรับไว้จำหน่ายเป็นรายได้ที่เป็นเงินตราของครัวเรือน 8) การจัดการน้ำ ชุมชนกะเหรี่ยงรู้จักวิธีในการนำน้ำจากแหล่งที่อยู่สูงกว่าแล้วท่อน้ำมาใช้ในภายในชุมชนเรียกว่าระบบประปาภูเขา ถ้าใช้ในการทำนจะเป็นระบบเหมืองฝาย 9) ภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพสุจริต เช่น การทอผ้า จักสาน ตีมีด ล่าสัตว์ 10) ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรในการรักษาโรค 11) การมีกฎ ระเบียบ จารีตของชุมชน ที่มีลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการห้ามทำผิดต่อธรรมชาติเป็นหลัก นอกจากนี้ ยังมีจารีตที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และ 12) การประกอบพิธีกรรม เป็นสื่อกลางที่จะเชื่อมระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้รักษาความเชื่อและค่านิยมของชุมชนที่มีต่อธรรมชาติไว้ได้

3.3 วิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตั้งแต่วัยเด็กจนเข้าสู่วัยชรา มีการผสมผสานทั้งคำสอนและพิธีกรรมควบคู่ไปในทุกขั้นตอนของการดำรงชีวิต เป็นการทำให้ซึมซับความรู้ คุณธรรม และความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ ความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นความรู้ที่ทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยพึ่งพาธรรมชาติได้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมมี 4 วิธี คือ 1) การเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การประกอบอาชีพการเกษตร เลี้ยงสัตว์ งานบ้านงานเรือน การใช้สมุนไพรและการดูแลการเจ็บป่วย การทอผ้า ตีมีด จักสาน 2) การเรียนรู้ผ่านการปรึกษาหารือของชุมชน เป็นการเรียนรู้ในระหว่างการประชุมเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เป็นการถ่ายทอดจากผู้เฒ่าผู้สาวสู่

ผู้นำรุ่นใหม่ ได้แก่ จารีต ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ความสัมพันธ์ของคน ประวัติความเป็นมาของชุมชน

3) การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม ทำให้ชุมชนซึมซับความรู้ คุณธรรมและความเชื่อที่เกี่ยวข้องระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งที่เหนือกว่าธรรมชาติ และ 4) การเรียนรู้ผ่านบทเพลงและนิทาน โดยถ่ายทอดความรู้ คุณธรรม และความบันเทิงผ่านบทเพลงและนิทาน การร้องเพลง ซึ่งทำได้ในโอกาสต่าง ๆ

3.4 ความรู้และทักษะสมัยใหม่ที่เป็นต่อชุมชนในพื้นที่สูง นอกเหนือจากการอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น ซึ่งเป็นไปตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของประเทศ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงยังต้องการชุดความรู้สมัยใหม่ที่เป็นต่อการดำรงชีวิต การเรียนรู้จากบุคคลภายนอกชุมชนที่มีความชำนาญเฉพาะ เป็นความรู้และทักษะสมัยใหม่ที่ชุมชนไม่รู้มาก่อน ได้แก่ 1) การรักษาสุขภาพอนามัย เป็นความรู้ใหม่ที่เป็นต่อการพัฒนาชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง พบว่า มีโรคจำนวนมากที่ไม่เคยรู้จักมาก่อน ความรู้ดังกล่าวควรผสมผสานกับความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชน ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพิบาลชุมชน การรักษาความสะอาด การกำจัดขยะของเสีย การใช้ส้วม และการจัดระบบอาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) เพื่อช่วยบุคลากรทางการแพทย์ซึ่งมีอยู่จำกัดให้เข้าถึงประชาชนในกลุ่มต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น 2) ความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากินที่จำเป็นบนพื้นที่สูง เช่น การใช้สารเคมี การใช้สารชีวภาพ การบริโภคอุปโภคของที่มีประโยชน์และจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ความรู้เรื่องราคาและตลาด 3) ความรู้ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการพัฒนาใหม่ ๆ ที่รัฐหรือองค์กรเอกชนนำมาใช้กับชุมชน เช่น การทำงานกลุ่ม กองทุนหมู่บ้าน สวัสดิการของชุมชน กองทุนอาชีพ ร้านค้าชุมชน

4. การจัดการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องปรับวิธีการเรียนรู้ของชุมชนใหม่ ให้ผสมผสานทั้งการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมและการเรียนรู้สมัยใหม่ ดังนี้

4.1 สาระการเรียนรู้ ควรมีการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม เพื่อให้มีการรักษาภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ประกอบไปด้วยคุณธรรม 7 ประการ และความรู้ 12 เรื่อง ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตอยู่บนพื้นที่สูง และความรู้สมัยใหม่ในระบบโรงเรียน โดยเพิ่มสาระการเรียนรู้ให้มีการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ เนื่องจากกะเหรี่ยงคุ้นเคยกับการเรียนรู้ตามประเพณี ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทางเดียว คือ ตามต้นแบบด้วยการท่องจำ เป็นความเชื่อถือว่าความรู้นั้นถูกต้อง แต่ความรู้ในโลกสมัยใหม่ที่เข้ามามีหลากหลาย ทั้งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ เพื่อให้สามารถปรับตัวได้ทันกับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่และแสวงหาทางเลือกที่เหมาะสมได้

4.2 การจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อบูรณาการการเรียนรู้และการพัฒนา ชุมชนกะเหรี่ยง

ในพื้นที่สูงควรปรับโครงสร้างการบริหารจัดการของชุมชนให้เหมาะสม ทั้งเกิดการเรียนรู้และการพัฒนาเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) โครงสร้างส่วนที่ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชน ทั้งการรับความเจริญจากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ประกอบด้วยผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน มักเป็นคนรุ่นใหม่สามารถสื่อสารภาษาไทยได้ ผู้ใหญ่บ้านเป็นกะเหรี่ยงซึ่งมีกำเนิดในหมู่บ้าน ส่วนกรรมการคนอื่นอาจเป็นกะเหรี่ยงหรือกลุ่มอื่นที่ได้รับการยอมรับจากชุมชนและส่วนราชการ รวมทั้งกลุ่มสตรี และครู อาสาสมัครสาธารณสุข และ 2) โครงสร้างส่วนที่ทำหน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน ประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้นำทางความเชื่อ เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมของชุมชน มักเป็นคนรุ่นเก่า มีความสามารถสื่อสารภาษาไทยได้น้อย ทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาและประเพณีของชุมชน นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ตัดสินความขัดแย้งหรือการละเมิดจารีตของสมาชิกในชุมชน

อภิปรายผล

1. ภูมิปัญญาเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

พื้นฐานการคิดของกะเหรี่ยงมีลักษณะเป็นองค์รวม มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันทั้งด้านความเชื่อ การทำมาหากิน คุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สุขภาพอนามัย การคิดของคนกะเหรี่ยงไม่ได้มีลักษณะแยกเป็นส่วน ๆ ไม่มุ่งเรื่องหนึ่งเรื่องใดโดยเฉพาะแต่คิดทุกเรื่องให้สอดคล้องไปในเวลาเดียวกัน การดำรงชีวิตมีลักษณะไม่เอาชนะธรรมชาติ แต่เป็นการพึ่งพาอาศัย สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของพระธรรมปิฎก (2549) ที่กล่าวว่า เป็นการพัฒนาที่เป็นองค์รวม บูรณาการกิจกรรมทางชีวิตของมนุษย์กับสังคมและสิ่งแวดล้อมไว้ด้วยกัน เกิดความสมดุล อยู่ร่วมกันด้วยดี เบียดเบียนกันน้อยลง ไม่มุ่งเอาชนะธรรมชาติ มีคุณภาพและเกื้อกูลกัน

2. ตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการวิจัยพบตัวชี้วัดที่แสดงให้เห็นว่า ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีการพัฒนาที่ยั่งยืน มี 4 เรื่อง คือ การรักษาความเชื่อและค่านิยมต่อธรรมชาติ การรักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณีของชุมชน การใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการรักษาจริยธรรมของชุมชน ตัวชี้วัดดังกล่าวเกิดจากเงื่อนไขและความต้องการโดยเฉพาะของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงที่สะท้อนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในเวลาเดียวกัน มีความแตกต่างจากแนวคิดที่แบ่งตัวชี้วัดเป็นด้าน ๆ แล้วประเมินการเปลี่ยนแปลงหรือความสำเร็จที่ละตัวชี้วัดหรือที่ละด้าน ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาที่ไม่สมดุลกัน สอดคล้องกับแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

(2549) ที่ว่าตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับภาคต้องคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้ยั่งยืน นอกจากนี้ ตัวชี้วัดดังกล่าวยังสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาขององค์การศึกษาศาสตร์และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ (พลทธี ศิริบรรณพิทักษ์, 2546) ที่ระบุว่า การพัฒนาที่ผ่านมามุ่งความเจริญทางวัตถุน ละเลยคุณค่าของมนุษย์และวัฒนธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวคิดนี้จึงเป็นการพัฒนาคู่กับวัฒนธรรม

3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกะเหรี่ยงพื้นที่สูงและคนไทยพื้นราบ

การอาศัยอยู่ในภูมิภาคซึ่งเป็นพื้นที่สูงมาเป็นระยะเวลายาวนาน ทำให้กะเหรี่ยงได้พัฒนา ความรู้เฉพาะของชุมชนขึ้น เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่สูงอย่างเป็นปกติสุข ความรู้ดังกล่าวได้ถูกสะสมจนเป็น ข้อห้าม ประเพณีและเป็นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้น มีความแตกต่างจากชุดความรู้ที่ใช้ในพื้นที่ราบ ปัจจัยทาง ภูมิศาสตร์ทำให้การติดต่อระหว่างชุมชนเป็นไปด้วยความยากลำบากไม่เฉพาะกับคนกะเหรี่ยงด้วยกันเท่านั้น ยังรวมไปถึงคนกลุ่มอื่นของประเทศ เมื่อการพัฒนาการคมนาคมและสื่อสารทันสมัยมากขึ้นทำให้ชุมชนที่ อยู่ในพื้นที่สูงมีโอกาสติดต่อกับโลกภายนอกสูงขึ้น ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงพยายามปรับตัวเองใน การเรียนรู้ภาษาไทย ยอมรับในการปกครองของรัฐ รวมทั้งปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ยอมรับความรู้และ วัฒนธรรมใหม่ ๆ จากภายนอกชุมชน การบริหารจัดการชุมชนตามคำแนะนำของรัฐ กะเหรี่ยงในประเทศไทย ไม่ได้ก่อปัญหาความขัดแย้งใด ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคม สอดคล้องกับแนวคิดในการวิเคราะห์ของ อมรา พงศาพิชญ์ (2543) กล่าวถึงแนวคิดการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ว่า มีหลายรูปแบบ เมื่อสถานการณ์ เปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์จำเป็นต้องเปลี่ยน เป็นตัวอย่างของการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม และบูรณาการทางวัฒนธรรม โดยมีลักษณะของการปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคม ไม่ให้เกิด การขัดแย้งที่รุนแรง และเกิดการบูรณาการทางวัฒนธรรม

4. ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของ ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง

ผลการศึกษา พบว่า ภูมิปัญญาของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูง ประกอบไปด้วยความรู้ 12 เรื่อง และคุณธรรม 7 ประการ จำเป็นต้องมีการอนุรักษ์และฟื้นฟู เพื่อเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงไป สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบไปด้วย การไม่ถือสิทธิครอบครอง การสำนึกในบุญคุณ ความพอเพียง ความเสมอภาค การช่วยเหลือและการปรารถนาดีต่อกัน การเคารพผู้อาวุโสและคนดี และการมีส่วนร่วม เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สอดคล้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน ให้แก่ประชาชนชาวไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

5. วิธีการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงแตกต่างจากระบบการศึกษาสมัยใหม่

ผลการศึกษา พบว่า วิธีการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงเป็นการเรียนรู้ตามประเพณี เกิดขึ้นภายใต้วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญสิริ จิระเดชากุล (2541) ที่พบว่า การเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงเป็นกระบวนการที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตกับผู้อื่นในชุมชนและธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน และเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนกะเหรี่ยงไปด้วยในขณะเดียวกัน อาศัยแหล่งการเรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัว ทั้งในครอบครัว ในหมู่บ้าน ในธรรมชาติ โดยมีเนื้อหาของการเรียนรู้ที่รวมถึงทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ได้แก่ ประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม จริยธรรม การดูแลสุขภาพ การทำมาหากิน ความรู้เหล่านี้มิได้แยกเป็นด้าน ๆ หากมีความสัมพันธ์กันเป็นองค์รวมสอดแทรกอยู่ในชีวิตจริง ทั้งยังเป็นความรู้ที่มีได้แยกเนื้อหาหรือทฤษฎีออกจากการปฏิบัติ ผู้สอนมิได้จำกัดอยู่ที่คนใดคนหนึ่งไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย รุ่นพี่ ผู้อาวุโส หมอผี รวมถึงการเรียนรู้ด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน และเกิดขึ้นได้หลายวิธีแตกต่างจากการศึกษาสมัยใหม่ที่จัดการเรียนรู้ในรูปแบบของโรงเรียนและห้องเรียน เนื้อหาของการเรียนรู้ปรากฏอยู่ในหลักสูตรการศึกษา โดยครูเป็นผู้สอนหลัก เนื่องจากครูได้รับการฝึกอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาความรู้และวิธีการสอน เวลาเรียนมักกำหนดตามปฏิทินของกระทรวงศึกษาธิการ แต่ยังมีกำหนดระยะเวลาในการเรียนตลอดหลักสูตรเอาไว้ชัดเจน วิธีการวัดและประเมินผลส่วนใหญ่ใช้ข้อสอบเพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เพื่อให้ได้ตาม “มาตรฐาน” และสามารถ “ตรวจสอบ” ได้

6. การเปลี่ยนผ่านชุมชนกะเหรี่ยงไปสู่ความเข้มแข็ง

ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการเปลี่ยนผ่านการเรียนรู้ของชุมชนกะเหรี่ยงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ โดยที่ยังสามารถรักษาภูมิปัญญาดั้งเดิมเอาไว้ได้ ผู้จัดการเรียนรู้ต้องมีลักษณะ 5 ประการคือ วิสัยทัศน์ ความตระหนัก แนวร่วม การปฏิบัติอย่างค่อยเป็นค่อยไป และมีการนิเทศ ติดตามผลสม่ำเสมอ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ไพฑูรย์ สีนลารัตน์ (2550) และ McGonigal (2005) นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนกะเหรี่ยงสมัยใหม่ที่เข้มแข็งจะสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการกลุ่มอนุรักษ์ ภูมิปัญญา การพึ่งและพัฒนาตนเองได้ ซึ่งเกิดจากการพัฒนาในลักษณะที่เป็นองค์รวม มีความเชื่อมโยงกันไม่ควรกำหนดการพัฒนาด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ แต่ให้ชุมชนมองเห็นภาพรวมในลักษณะเดียวกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2548) และองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO, 2005) เกี่ยวกับการพัฒนาควรตั้งอยู่บนฐานของวัฒนธรรมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาของชุมชน

ชุมชนกะเหรี่ยงควรปรับปรุงแบบพิธีกรรมให้สอดคล้องกับเงื่อนไขทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป คงวิถีการผลิตแบบยังชีพไว้ เนื่องจากเป็นภูมิปัญญาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและสามารถพึ่งตนเองได้ รักษาวิถีการปลูกข้าวเชิงประเพณี ผสมผสานวิธีการจัดการป่าตามประเพณีและแบบราชการ ซึ่งจะทำให้ชุมชนกะเหรี่ยงในพื้นที่สูงมีพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย ประกอบพิธีกรรม ช่วยรักษาพื้นที่ป่าให้สมบูรณ์เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมต่อไป ใช้ธนาคารข้าวเพื่อช่วยให้ครัวเรือนที่ขาดแคลนมีข้าวบริโภค ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มสตรีซึ่งมีบทบาทในการดูแลคุณภาพชีวิตของคนในครัวเรือน รักษาวัฒนธรรมและประเพณีไว้ เช่น การผูกข้อมือ การเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือผี การเอาวัน ซึ่งจะเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการรักษาคูณธรรมของชุมชน ให้มีการใช้กฎหมายควบคู่ไปกับกฎหมายประเพณีของชุมชน ในการกำกับควบคุมสมาชิกในชุมชนให้มีการปฏิบัติตนสอดคล้องกับกฎหมายบ้านเมือง

2. ข้อเสนอแนะในการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของส่วนราชการและองค์กรภายนอก

รัฐควรยอมรับภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนกะเหรี่ยง เนื่องจากได้ผ่านการพิสูจน์มาแล้วว่า สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้ทำการเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ซึ่งทำให้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่สูงเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการพัฒนาใด ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนกะเหรี่ยงไม่ควรขัดแย้งกับคุณธรรม 7 ประการ ที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ในขณะเดียวกัน ควรมีการใช้ความรู้สมัยใหม่ผสมผสานกับความรู้เดิมเพื่อส่งเสริมสุขภาพอนามัยของชุมชน โดยเฉพาะสมุนไพรในการรักษาการเจ็บป่วยของชุมชน พัฒนาระบบสุขภาพของชุมชน การใช้ส้วม น้ำสะอาด เพิ่มบทบาทของ อสม. ในการส่งเสริมสุขภาพของชุมชน มีการนำความรู้การบริหารจัดการชุมชนสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจัดการกองทุนต่าง ๆ ของชุมชน การบันทึกการประชุม การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน และมีแผนการพัฒนาชุมชนที่หลากหลาย เนื่องจากชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน ทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมและสภาวะแวดล้อม

3. ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ของสถานศึกษา

การจัดการเรียนรู้ควรวิเคราะห์คุณค่าประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง เกิดความภาคภูมิใจ มีการถ่ายทอดคุณธรรม ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน ผ่านสื่อที่หลากหลาย เช่น สื่อเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ บทเพลง นิทาน พิธีกรรม และสื่อสมัยใหม่ เช่น หอกระจายข่าว มีการอนุรักษ์สืบสานประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น สามารถปฏิบัติจริง

ในวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนได้ รวมทั้งจัดการเรียนการสอนให้เอื้อต่อการดำรงชีวิต เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ. (2545). *ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูง 20 จังหวัด ในประเทศไทย พ.ศ. 2545.*

เนติกุลการพิมพ์.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2549). *การพัฒนาที่ยั่งยืน. มูลนิธิโกลบอลิมทอง.*

พฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์. (2546). เอกสารประกอบการสอนวิชาการศึกษาศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

[เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์]. คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2541). *สถานภาพและการดำรงชีวิตของชาวเขาและชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย :*

การศึกษาของชาวเขาในประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

ไพฑูริย์ สีนลาร์ตัน และคณะ. (2550). *การเปลี่ยนผ่านการศึกษาเข้าสู่เศรษฐกิจฐานความรู้. สำนักงาน*

คณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.

วิลาสินี อโนมะศิริ, พรรณิภา บุรพาชีพ, และ ณรงค์ ใจหาญ. (2541). *ชาวเขากับการอนุรักษ์ทรัพยากร*

ธรรมชาติ : ป่าไม้และน้ำ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

วิศนี ศิลตระกูล.(2541). *การพัฒนารูปแบบการศึกษานอกโรงเรียนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตและสังคมตาม*

แนวความคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนในเขตอุตสาหกรรม [วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์].

สาขาวิชาพัฒนศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม*

แห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ. 2550-2554. วิ.จี.พรีนติ้ง.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย. (2549). *คู่มือ*

การจัดทำตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย. โครงการพัฒนาดัชนีชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืน

ของประเทศไทย ระยะที่สอง.

อมรา พงศาพิชญ์. (2543). *ความหลากหลายทางวัฒนธรรม (วิถีวิทยาและบทบาทในประชาสังคม).*

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อนูรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2548). การศึกษาชุมชนเชิงพหุลักษณะ : บทเรียนจากวิจัยภาคสนาม. โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

ภาษาอังกฤษ

McGonigal, K. (2005). Teaching for transformation: From learning theory to teaching strategies.

Speaking of Teaching, 14(2), 1-4.

UNESCO. (2005). *A situational analysis of education for sustainable development in the*

Asia-Pacific region. UNESCO Bangkok.